

ОСВІТНІ РЕФОРМИ: ОСВІТОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Освітologia як науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти дозволяє проаналізувати розвиток освіти в її історичному та інституційному становленні з урахуванням взаємовпливів та взаємозв'язків освіти з іншими сферами життєдіяльності суспільства (політичною, правовою, економічною, соціальною тощо). Такий освітологічний аналіз видається особливо доцільним, коли мова йде про *реформування й модернізацію освіти*, оскільки означені процеси є відгуком на трансформації у дотичних до освіти суспільних сферах, що викликані у свою чергу об'єктивними змінами, до яких можна віднести цивілізаційні, транснаціональні та зміни в освіті на національному рівні.

Для освітологічного аналізу, спрямованого на пізнання динаміки змін у сфері освіти та її підсистемах, на знаходження засобів «розвитку країни не через ресурсно-сировинні галузі, а через найважливішу сферу людинотворення – сферу освіти» (Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О., 2012, с. 44), важливим є усвідомлення різного змісту понять «реформування» та «модернізація».

Реформування освіти можна розглядати як необхідну передумову модернізації, коли закладаються концептуальні і нормативно-правові засади системних змін у сфері освіти відповідно до векторів розвитку, обраних суспільством. Реформа в освіті сприймається як переорганізація діяльності сфери освіти, спрямована на виконання нових завдань, як правило, на основі впровадження суттєво оновленої (чи нової) парадигми освіти (Катеринчук О. В.).

Реформування освіти пов'язується також з приведенням політичних, фінансово-економічних та суспільних інститутів держави, дотичних до сфери освіти, у відповідність до визначеної мети розвитку освіти, якою, зокрема, для української освіти, є задоволення освітніх потреб, інтересів та розвитку особистості кожного громадянина суспільства, а також ресурсне забезпечення побудови незалежної демократичної, економічно і

політично стабільної, духовно розвиненої держави, інтегрованої у європейський простір. Модернізація освіти може розглядатися як зміни, що підтримують і забезпечують динамічний розвиток освіти відповідно до цілей реформ, як створення та реалізація моделей випереджувального розвитку освіти адекватних до потреб суспільства, визначення напрямів «прориву» і зосередження зусиль на досягненні поставленої освітніми реформами мети.

На нашу думку, процес модернізація освіти можливий тільки після реформування її основ відповідно до вимог часу.

Освітологічний контекст застосування терміна «реформування» вимагає від нас переосмислення стану освіти крізь призму її цінності (державної, суспільної, особистісної); механізмів функціонування у суспільстві; функціонування дотичних до сфери освіти сфер життєдіяльності суспільства, які впливають на розвиток освіти і без реформування котрих відповідно до визначених векторів розвитку освіти неможливо реформування самої сфери освіти.

Застосування терміна «модернізація» з позиції освітології вимагає від нас переосмислення стану освіти крізь призму розуміння її як системи різноманітних навчальних закладів і освітніх установ; особливого процесу; різнорівневого результату; соціокультурного феномену; соціального інституту, що впливає на стан незалежності держави, її економічну стабільність й формування свідомості суспільства (Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О., 2012, с. 44.); необхідності кардинального (відповідно до цілей реформування) оновлення змісту освіти, її форм, методів і технологій.

Реформування і модернізація освіти повинні розглядатися як важлива суспільна проблема, оскільки сфера освіти є посередником між особистістю, суспільством і державою, реально впливає на гармонізацію їх відносин (Сисоєва С. О., 2012, с. 8 – 12). Сфера освіти найбільш повно задовольняє не тільки інтереси, потреби, запити особистості, здійснює її підготовку до життя у соціумі, а й сприяє формуванню у молодій людини свідомості грома-

дянина суспільства, здатності до розуміння й сприйняття суспільних трансформацій, змін та їхніх наслідків, активної життєвої позиції у суспільних процесах. Разом з тим, слушною є думка Т.Лєвовицького, що «держава і освіта, яка в ній функціонує, покликані служити людям, їхньому розвитку. Відкидається зворотний порядок (який і досі існує), коли особистість повинна адаптуватись до взірців, які їй нав'язуються освітою, освітою службовою, яка обслуговує державні інституції» (Лєвовицький Тадеуш, 2011, с. 82; Tadeusz Lewowicki, 2007, s. 111).

Головна колізія української системи освіти полягає на сьогодні у відірваності освітньої галузі від потреб країни. Саме на вирішення цієї проблеми повинна бути спрямована модернізація української освіти.

З точки зору освітології можна виділити три причини реформування освіти.

Першупричину реформування освіти можна вважати загальною або глобальною, оскільки вона викликає необхідність реформування освіти в усіх без винятку країнах і пов'язана з цивілізаційними змінами. Цивілізаційні зміни породжуються еволюційним розвитком людства, оскільки розширення і поглиблення людського інтелекту в певні історичні періоди призводить до таких винаходів людського розуму, які кардинально змінюють світ і наше уявлення про нього. Саме у такій точці біфуркації, внаслідок інноваційних змін у суспільному розвитку, відбувається міжцивілізаційний зсув, що стає причиною, зокрема, транснаціональних змін і, як наслідок, – реформування й модернізації сфери освіти як найбільш масового соціального інституту формування й розвитку людського інтелекту та людських ресурсів.

Глобальною причиною сучасних цивілізаційних змін є винахід інформаційно-комунікаційних технологій. Саме «інформаційний вибух» людського інтелекту значною мірою породив процеси глобалізації та інтеграції, хоча розставляючи пріоритети, ми часто зазначаємо їх у такій послідовності: процеси глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства. Інформатизація зробила наше суспільство швидкозмінним, інформацію доступною, знання швидко застаріваючими, а вимоги до професійних та особистісних

якостей людини мінливими й динамічними. Інформаційно-комунікаційні технології, мережа Інтернет радикально змінили освітнє середовище, засоби міжособистісної комунікації сприяли формуванню якісно нового молодого покоління інформаційного суспільства, поглибили розрив поколінь і наступність традицій. Саме інформатизація суспільства висунула принцип неперервності освіти на позиції пріоритетного принципу сучасної освіти, а медіапростору надала статусу впливового не тільки на формування й розвиток людини, а й на суспільну свідомість та суспільну організованість. Внаслідок глобалізаційних процесів, як зазначається у Білій книзі національної освіти України, активно формуються такі інноваційні утворення, як от: «світовий освітній простір», «європейський освітній простір», «світові освітні мережі». Різні рівні інтеграції освітніх, наукових, педагогічних, урядових, громадських організацій створюють небачені можливості для їх співпраці, взаємодії в умовах інтернаціоналізації різних сфер життя суспільств. Відбувається глобалізація навчальної, дослідницької, інноваційної діяльності за рахунок формування нових систем дистанційного навчання і дослідницьких мереж, які діють у світі незалежно від географічних та політичних кордонів (Біла книга національної освіти України, 2010).

У умовах швидкозмінного глобального світу знання й кваліфікація особистості стають не тільки її капіталом, особистісною цінністю, а й набувають суспільної й державної цінності. Від кваліфікації й освіченості кожної людини стає залежним економічний й соціальний розвиток країни, її національна безпека, а тому *сфера, що продукує людський ресурс – сфера освіти – виходить на пріоритетні позиції* і рівноправно починає взаємодіяти з іншими суспільними сферами. Освіта починає розумітися контекстно широко. На перетині різних наук і освіти з'являються нові галузі наукового знання, як от: економіка освіти, освітня політика, освітнє право, соціологія освіти, управління освітою тощо. У США, Європі, на теренах СНД, Україні починає активно розвиватися новий науковий напрям: «едукологія», «освітознавство», «освітологія».

З одного боку, сукупний людський інтелект, людський ресурс в цілому відіграють провідну

роль в сучасному суспільстві, а їх розвиток стає об'єктом дослідження як соціальних, так і економічних наук. З іншого, унікальність сучасного етапу розвитку суспільства полягає у тому, що воно потребує людського таланту, індивідуальності, неповторності, креативності, нестандартності та інноваційності своїх громадян. Отже, *освітні реформи* вже не сприймаються як виключно галузеві, вони *стають потужним механізмом розвитку суспільства*.

До другої причини реформування освіти можна віднести *соціально-економічні трансформації*, що відбуваються у різний час у різних країнах. Зміна політичного устрою, механізмів господарювання, формування фінансових ринків призводить до необхідності реформування освіти як найбільш масового соціального інституту розвитку людського капіталу, формування суспільної свідомості і свідомості кожного громадянина суспільства.

До третьої причини реформування освіти в окремій країні можна віднести її наміри щодо *приєднання до певного інтегрованого економічного й освітнього простору*, зокрема, європейського.

Реформування освіти в Україні, яке розпочалося після проголошення нею незалежності, було зумовлено відразу трьома причинами: значними соціально-економічними трансформаціями в країні, зміною векторів у політичному, соціальному та економічному розвитку держави; поширенням глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі, бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Обравши європейський вектор розвитку, практично через невеликий історичний проміжок часу від проголошення незалежності Україна приєдналася до Болонського процесу, що також викликало не тільки значні зміни у змісті й організації вищої освіти, а й вплинуло на всі інші ланки освіти.

Складність реформування й подальшої модернізації освіти в Україні з позиції освітології полягала у тому, що *сфера освіти в Україні не мала можливості реформуватися поступово*. Освіта повинна була одразу відреагувати не тільки на значні соціально-економічні трансформації у самій країні, а й на історичні цивілізаційні зміни, враховувати глобалізаційні та інтеграційні процеси, реагувати на процес інформатизації суспільства, впроваджувати вимоги Болонського процесу.

Уряди багатьох країн ЄС також стикаються із більшістю тих проблем, що постали перед Україною, хоча й у менш гострій формі (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»). Такі проблеми стосуються занепаду та старіння населення, перебудовування економіки від виробничого сектору до сектору обслуговування, виникнення нових соціальних викликів, поглиблення соціальних нерівностей, а також послаблення суспільної солідарності.

Стикнувшись також з подібними труднощами, Україна змушена була долати ще виклики, пов'язані з фундаментальними змінами в її економічній моделі – перехід від командно-авторитарної до ринкової економіки, від однопартійної політичної системи до багатопартійного демократичного уряду, що у свою чергу спричинило нестабільність в економічній та політичній системах.

У цьому контексті слушною є думка, що *для будь-яких соціальних систем існують певні обмеження щодо кількості змін та реформ, які вони можуть безболісно абсорбувати* (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»). Як зазначає В.Г.Кремень, «суспільство є не машиною, а живим організмом, що розвивається і само організується за власними законами, яких не можуть порушити ентузіасти-реформатори. Вітчизняний досвід показав, що спроби абстрагуватися від логіки й темпів історичного розвитку, утиснути життя в рамки прекрасного ідеалу, який не відповідає рівню культури, призводять до порушення цілісності системи самоорганізації суспільства» (Кремень В. Г., 2007, с. 72). На наш погляд, ці слова можна віднести й до реформування сфери освіти в Україні. Саме через перенасиченість докорінних змін в Україні українська система освіти реформувалася болісно.

Таким чином, реформування сфери освіти в Україні не можна характеризувати як поступове, етапи реформи були розмитими у часі, наклалися один на другий, що значною мірою призвело до нагромадження цілей реформування й модернізації освіти, їх непослідовності і при цілком правильній постановці важкими для виконання.

У Білій книзі національної освіти України зазначається, що розвиток української освіти впродовж розбудови державної незалежності відбувався в умовах суперечливих внутрішніх впливів політичних, економічних, культурних і власне освітянських чинників. До головних з них, зокрема, віднесено (Біла книга національної освіти України, 2010):

політична нестабільність, часті зміни владних команд, невизначеність орієнтирів щодо ідеологічної консолідації суспільства;

непослідовність, недостатня наукова обґрунтованість державної політики у галузі освіти;

руйнівні соціальні ефекти освіти (корупція, політизація управління, нерівність в уможливленостях здобуття якісної освіти);

відсутність моніторингу якості проведених реформ, низький рівень участі громадськості у реформуванні освіти, управлінні нею, оцінюванні її якості;

тривала економічна й екологічна кризи; демографічні зміни (зниження народжуваності, міграція, збільшення кількості знелюднених населених пунктів);

криза сім'ї як соціального інституту;

вибуховий розвиток засобів масової інформації і комунікації (Інтернету), які нагромаджують свій суперечливий вплив на дітей і молодь;

майже нерегульований державою і місцевою владою розвиток освітянських мереж;

розбалансування кількісних і якісних показників професійно-технічної і вищої освіти із потребами економіки, ринку праці;

розрив у часі і змісті модернізаційних процесів у загальній середній і вищій освіті;

незабезпеченість системності заходів, як того вимагають цінності людиноцентрованої освіти щодо утвердження цих цінностей на всіх рівнях освіти.

Стратегічні цілі реформування освіти у будь-якій країні визначаються освітньою політикою й законодавчо закріплюються освітнім правом.

Пріоритетні цілі реформування освіти в Україні можна класифікувати як:

цілі освіти, пов'язані з світовими процесами глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства;

цілі, що спрямовували освіту на гармонізацію розвитку особистості, суспільства і держави,

як цілі-відповіді на виклики, що постали перед країною та її громадянами внаслідок значних соціально-економічних змін у країні і потребували від кожного громадянина і суспільства в цілому адаптації до нових політичних, правових і економічних умов;

цілі, що пов'язані з реформуванням освіти відповідно до обраного країною європейського вектору розвитку.

Основні принципи реформування освіти в Україні були окреслені урядом у 1992 році на Першому конгресі українських освітян. У 1993 році була прийнята Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), яка визначала стратегічні завдання реформування освіти в українській державі: відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян української держави; формування освіченої, творчої особистості; виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад. Також передбачалася створення на рівноправній основі недержавних та глибока демократизація традиційних навчально-виховних закладів (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), 1993).

У розділі щодо вищої освіти були виділені напрями її реформування, які торкалися таких важливих змін, як: доступ до вищої освіти; зміст та координація системи вищої освіти; методи викладання; автономія вищих навчальних закладів; державний контроль за освітою; диверсифікація освітнього планування та фінансування; демократизація управління навчальними закладами.

Розглянемо основні проблеми, які постали у зв'язку з реформуванням й модернізацією вищої освіти.

Слід зазначити, що в Україні державна політика в сфері вищої освіти перебуває в компетенції Верховної Ради України, управління цією ж сферою є в компетенції Кабінету Міністрів, Міністерство освіти і науки України є значно більшою мірою відповідальне за характер та розвиток вищої освіти, аніж аналогічні міністерства в багатьох інших європейських країнах.

До основних положень державної політики у сфері вищої освіти, зокрема, можна віднести:

громадяни України мають право здобувати вищу освіту в державних та муніципальних вищих навчальних закладах безкоштовно на конкурсній основі. Зауважимо, що починаючи з 1997, ті, кому не вдалося здобути «безкоштовне» місце для навчання, мають можливість вступити на контрактній основі. Наступні важливі положення державної освітньої політики стосуються того, що на процес здобуття вищої освіти не повинні впливати політичні партії, громадські та релігійні організації; українська вища освіта повинна бути інтегрована у всевітню систему вищої освіти, зберігаючи при цьому свої цінності і традиції; повинна існувати державна підтримка пріоритетних галузей досліджень з фундаментальних та прикладних наук.

Законодавчою основою для вищої освіти в Україні є *Конституція України, Закон України "Про освіту", Закон України "Про вищу освіту"* (2002 рік), доповнені іншими більш вузькими законодавчими актами, а також указами та постановами Президента та Кабінету Міністрів. Приєднання України до Болонського процесу в травні 2005 року призвело до появи ще інших нормативних документів щодо організації навчального процесу у вищій школі. Впровадження цього законодавства вимагало серйозних змін у структурі, змісті, фінансуванні та управлінні освітою. Реформи мали на меті наблизити українську національну систему освіти до європейської.

Порівняно з європейськими країнами значною проблемою для української вищої освіти є проблема автономії вищих навчальних закладів, яка в Україні є досить обмеженою.

Так до повноважень Міністерства освіти і науки України належать, зокрема, аналіз та прогнозування діяльності у всій галузі вищої освіти та дотичність цієї діяльності до позаосвітнього середовища, включаючи планування робочої сили; формулювання державної політики в сфері вищої освіти та наукових досліджень (із затвердженням наукових ступенів і вчених звань, складу спеціалізованої вченої ради тощо), розробка програм розвитку та стандартів вищої освіти; визначення обсягів матеріально-технічного забезпечення та фінансової підтримки для вищих навчальних закладів; контроль за дотриманням стандартів вищої освіти; ліцензування

та акредитація вищих навчальних закладів; узгодження з вищими навчальними закладами схем підготовки кваліфікованих спеціалістів, тощо.

Керівникам вищих навчальних закладів закон в Україні надає значно вужчі права і повноваження, зокрема, складати документи про заснування вищого навчального закладу; організувати ліцензування вищих навчальних закладів; здійснювати контроль над фінансовою та економічною діяльністю вищого навчального закладу; здійснювати контроль над виконанням вимог, викладених при заснуванні вищого навчального закладу та інших юридичних зобов'язань; приймати стратегічні рішення, які стосуються внутрішньої організації та розвитку вищого навчального закладу (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»). Крім того, вони можуть: визначати методи навчання та викладання; приймати на роботу працівників; розробляти свої власні дослідницькі програми; створювати факультети, відділення, центри дослідження, нові вищі навчальні заклади; займатися видавничою діяльністю; співпрацювати з іншими вищими навчальними закладами та із зовнішніми структурами на регіональному, національному чи міжнародному рівнях; подавати пропозиції щодо внесення змін до законодавства в сфері вищої освіти.

У контексті цілей й здобутків реформування й модернізації вищої освіти в Україні значний інтерес становлять висновки європейських експертів щодо реформування вищої освіти в Україні. Наведемо найголовніші з них (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»).

Щодо освітнього права в Україні, то експертна група європейських експертів прийшла до висновку, що існує певна непослідовність між законодавством у сфері освіти та трудовим законодавством, що обмежує ефективність його виконання. Недостатня узгодженість між класифікаціями освітньої й професійної кваліфікації, з одного боку, та класифікаційною структурою переліку професій, з іншого, негативно позначається на працевлаштуванні випускників вищих навчальних закладів, зо-

крема із ступенем «бакалавра», на утвердженні цього ступеня як законного ступеня освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти, який надає доступ до ринку праці. Експерти вважають, що необхідно переглянути зв'язок між професійними класифікаціями та освітніми кваліфікаціями з перспективою їх розділення за винятком тих випадків, коли існують вагомі причини для їх збереження, наприклад, медицина, стоматологія, фармакологія тощо.

Крім того, хоча законодавство надає можливість вищим навчальним закладам отримати більшу автономність відповідно до демократичних принципів управління освітою через введення на різних рівнях в установах органів самоуправління, на практиці це суттєво нівелюється збереженням за міністерствами повноважень щодо затвердження більшості з цих нових свобод (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»). Слід зазначити, що централізований контроль і збереження впливу на зміст курикулуму навчальних програм та дидактичних вимог, підриває ініціативу та можливості вищих навчальних закладів щодо реагування на запити ринку праці.

Щодо організаційної структури вищих навчальних закладів, то експерти відзначають, що практично всі вищі навчальні заклади в Україні реорганізували традиційну систему підготовки фахівців з метою введення й пристосування до ступеня «бакалавра», здобуття якого потребує чотири роки навчання та ступеня «магістра», який потребує один-два роки навчання, хоча у різних навчальних закладах спостерігається багато відмінностей як у термінах навчання, так і у його змісті (переліку навчальних дисциплін). Найбільшою перешкодою для впровадження двохступеневої системи підготовки фахівців є існуючий взаємозв'язок між нашаруванням освітньо-професійних рівнів, кваліфікаційних рівнів та професійних рівнів. Позитивну оцінку європейських експертів отримали організаційні зміни, спрямовані на розвиток наукових досліджень в Україні в контексті завдань Лісабонської стратегії щодо створення європейського простору науково-дослідницької діяльності. Також висока оцінка була дана розвитку наукових досліджень в Україні. Разом з тим, було відзначено, що нау-

ка потерпає на національному рівні від недостатнього фінансування, фрагментації заходів та розпорошеності з точки зору ресурсів – людських та фінансових. Для подолання такої ситуації необхідно заохочувати співпрацю між науково-дослідними установами Національної Академії Наук України та університетами, які мають ґрунтовну наукову базу. Саме така співпраця сприятиме концентрації людських ресурсів та збільшенню фінансової підтримки наукової діяльності.

Щодо управління вищою освітою і забезпечення її якості, то експертами відзначено, що система забезпечення якості в Україні, залишається надмірно залежною від моделей продуктивності виробництва («вхід-вихід»), які походять від традицій контролю за якістю в промисловому серійному виробництві, і меншою мірою пов'язані з моделлю забезпечення якості процесу. Ця модель централізованого контролю залишає за міністерствами відповідальність за мікро-менеджмент цілого ряду аспектів вищої освіти, у першу чергу, за курикулумом навчальних програм, що в більшості західних університетах є виключно компетенцією самих університетів. Така ситуація суттєво обмежує розвиток інституційної відповідальності за внутрішню якість процесів і пояснює той факт, чому в Україні так мало використовується оцінювання самими студентами академічних та інших послуг, які вони отримують. Експертна група визнала, що більшість з проблем щодо забезпечення якості пов'язано з економічними умовами в Україні. Разом з тим, європейські експерти відзначили, що існують суттєві регіональні відмінності у вирішенні цих питань. Зроблено висновок, що нерівності в сфері вищої освіти виражаються в уже закладених нерівностях у моделях розподілу бюджетів для міст, областей та районів.

Найбільш визначальною особливістю *студентства як соціальної групи* в Україні є його значне чисельне зростання, що позначається на зростанні коефіцієнта залучення населення до вищої освіти, який перевищує показники більшості країн ЄС. Експерти вважають, що це є наслідком усвідомлення студентами та їхніми батьками ефективності інвестицій у здобуття вищої освіти. Разом з тим, падіння відсотку народжуваності, еміграція молоді за кордон

та глибокі структурні проблеми української економіки дають привід сумніватися щодо стійкої тенденції розширення освітнього сектору. Іншою важливою тенденцією є зміни у виборі напрямку навчання й навчальних дисциплін, зокрема, природничих наук, технологічних і інженерних спеціальностей на користь гуманітарних спеціальностей та тих предметів, які найбільше асоціюються з розвитком нової ринкової економіки (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»).

Невдоволення студентів здебільшого стосуються занадто високої теоретичної спрямованості навчальних курсів, недостатніх можливостей щодо розвитку практичних навичок, обмеженої можливості вибору навчальних дисциплін, застарілих дидактичних методів навчання, недостатньої матеріально-ресурсної бази навчального процесу, а також відсутності фінансової підтримки для програм навчання за кордоном. Досить цікавим є враження європейських експертів відносно того, що в університетах існує певний культурний конфлікт поколінь. Упродовж одного покоління українське суспільство стало свідком значного зростання нерівності доходів та загальної демонстрації багатства окремими прошарками, порівняно з якими різниця у доходах у часи радянського режиму видається незначною. Це спричинило виникнення у молоді інструментального підходу щодо освіти, що вступає в суперечність з цінностями більшості їхніх викладачів.

Щодо міжнародної співпраці, то в Україні використовують всі можливості для обміну викладачів та студентів, розбудови міжнародних програм поєднання викладання та науково-дослідницьких робіт. Основними перешкодами в цьому відношенні залишається недостатній рівень володіння іноземними мовами та брак коштів для підтримки програм навчання за кордоном. В Україні існує проблема щодо фінансування міжнародних програм навчання студентів та молодих науковців, підвищення їх мобільності, хоча такі заходи є невід'ємною частиною програм нової європейської політики сусідства та партнерства. Розуміння та широке використання англійської мови, на думку європейських

експертів, може стати вагомою перевагою щодо амбіцій України в Європі та зростання іноземних інвестицій в Україні.

Для оцінки реформування й модернізації вищої освіти великого значення мають *контакти вищих навчальних закладів з зовнішніми організаціями та приватними бізнес-структурами*. Було відзначено, що зв'язок між вищою освітою і виробничим сектором, який існував у радянський період, було втрачено з часів 1991 року. Україна намагається відновити модернізовану версію цієї співпраці відповідно до європейської політики Інновацій, Підприємництва та Неперервного (ціложиттєвого) навчання. Роботодавці в Україні вказують на неналежний рівень підготовки випускників університетів до тих завдань, які на них покладаються при влаштуванні на роботу. На їхню думку, проблема полягає в курикулумі навчальних програм, який є занадто затеоретизованим, і методах навчання, які не сприяють розвитку тих навичок, яких потребує нова економічна реальність. Європейські експерти зазначили, що існуюча в Україні система вищої освіти є несумісною з ринковою економікою і становить серйозну перешкоду для інноваційного розвитку курикулуму навчальних програм та мобільності фахівців. Існує гостра необхідність проведення постійного та ґрунтовного аналізу національного й регіонального ринків праці, для формування політики працевлаштування відповідно до потреб ринкової економіки, створення структури інформування роботодавців про зміни у національній системі кваліфікацій та кваліфікаційні можливості ступеня «бакалавра». Це сприятиме введенню інноваційних змін у курикулум навчальних програм, підвищенню ефективності безперервних програм навчання та розвитку служб працевлаштування та кар'єрного росту студентів.

Модернізація вищої освіти, яка здійснюється в Україні з метою пристосування до Болонських принципів, не буде ефективною для української економіки та національних амбіцій країни, якщо залишиться існуючий рівень централізованого контролю над визначенням того, який освітньо-кваліфікаційний рівень є обов'язковим, для якої посади та кількості студентів, які можуть закінчувати університет щороку з певними кваліфікаційними рівнями

та певною спеціалізацією. Ринкова економіка пов'язана з гнучким ринком праці. Це питання по суті є аспектом більш широкої проблеми: *автономії та самоврядування вищого навчального закладу*.

Таким чином, можна зробити висновок, що більшість з існуючих проблем виникають з того факту, що Україна на даному етапі все ще залишається країною з перехідною економікою та суспільством, яке переживає період змін. Більшість з окреслених проблем у галузі вищої освіти України можна звести до одного ключового питання: знаходження балансу між автономним правом вищого навчального закладу розвивати освіту та науковими дослідження для української економіки і суспільства, а також відповідальністю держави за забезпечення якості, підзвітності, чесності та доступності. Саме тому необхідним є подальший розвиток інституційної автономії вищих навчальних закладів.

На думку європейських експертів, сектор вищої освіти в Україні вимагає капіталовкладення для покращення умов навчання та дослідницької діяльності, оновлення навчальних корпусів та гуртожитків, майстерень, корпусів для практичних занять та лабораторій, засобів навчання, обладнання та інструментів. Слід підкреслити, що вирішення цієї проблеми потребує розвитку *економіки освіти*, проведення спеціальних досліджень різних механізмів фінансування та систем бюджетування й фінансового управління в європейських країнах на предмет розгляду їх модифікованого застосування в системі вищої освіти України. Проблемою для України залишається запровадження нових форм фінансування, зокрема, на конкурсній основі, для підтримки зацікавленості й взаємодії між університетами та бізнес-середовищем. Нові напрями співпраці не повинні стосуватися лише розвитку інновацій та комерціалізації, але й повинні залучати роботодавців до співпраці разом з науковцями в окремих робочих групах з метою створення нових або модернізації існуючих програм навчання, менторської підтримки та тренінгу студентів щодо працевлаштування та розвитку підприємницьких навичок, а також задля забезпечення програм стажування чи практичної участі студентів у «реальних проектах».

Для покращення економічної та освітньої ефективності вищої освіти європейські експерти також рекомендували як об'єднання малих навчальних закладів з великими класичними університетами, так і групування вищих навчальних закладів, які спеціалізуються в схожих галузях наукового знання, технологій та інженерних напрямів в «кластери», які через наукові та технологічні парки об'єднувалися б з приватними підприємствами, що також працюють в подібних напрямках (Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти»).

Трансформаційні процеси в Україні спонукають до формування оптимальної мережі вищих навчальних закладів та їх урізноманітнення. Поява великої кількості національних університетів (понад 100) в Україні призвело до знецінення почесного статусу національного закладу та додаткового навантаження на державний бюджет. Для порівняння можна розглянути досвід створення мережі нових типів вищих навчальних закладів у Російській Федерації. Така мережа включає: університети з особливим статусом – національні (2, Московський державний університет імені М. І. Ломоносова та Санкт-Петербурзький державний університет), федеральні університети (8) і національні дослідницькі університети (29). Федеральні університети створюються у формі державних автономних закладів, мають офіційний статус і включаються у видову класифікацію вищих навчальних закладів. Особливою категорією вищих навчальних закладів є національні дослідницькі університети. Урядом Російської Федерації визначено порядок створення і статус національних дослідницьких університетів (надається на 10 років за результатами конкурсного відбору програм розвитку університетів), що пов'язано з додатковим фінансуванням університету. До групи елітарних вищих навчальних закладів, які, зберігаючи основну місію університету, розширюють функції та повністю беруть на себе відповідальність за якість підготовки фахівців, входять тільки два університети: Московський державний університет імені М. І. Ломоносова та Санкт-Петербурзький державний університет.

Модернізація вищої освіти в Україні триває. Суспільство чекає на прийняття нового закону

про вищу освіту і сьогодні немає впевненості у тому, який вектор розвитку вищої освіти буде у ньому закладено. Об'єктивний розвиток українського суспільства, взаємодія України з Європою і світом вимагає від системи вищої освіти України подолати сучасний її стан, який характеризується одним ключовим словом – неефективність (Катеринчук О. В.). Разом з тим, на нашу думку, значною мірою ця неефективність закладена в освітній політиці, освітньому праві, управлінні освітою, у недостатній розробленості соціологічних та культурологічних проблем освіти, недостатньому осмисленні історичного досвіду розвитку української освіти.

Таким чином, одним з ключових завдань модернізації вищої освіти є забезпечення її якості, побудова ефективної освітньої системи вищих навчальних закладів з дієвою економікою та управлінням, яка відповідає як запитам сучасного життя, потребам розвитку країни, суспільства, держави, так і потребам і інтересам особистості. При цьому потрібно чітко мати на увазі ще одну фундаментальну задачу модернізації, яка продиктована входженням вищої освіти у принципово нову стадію свого розвитку. На сучасному етапі суспільного життя та своєї власної історії освіта, зокрема, вища, стає не тільки найважливішою соціальною сферою, але й у прямому значенні *найважливішою економічною галуззю*. Вона відіграє все більш важливу роль у накопиченні та розвитку людського капіталу. Тому перспективи зростання добробуту нашої країни пов'язані із збільшенням значущості української освіти.

Освітні реформи і модернізація освіти повинні не тільки декларуватися, а й реалізуватися як загальнонаціональне завдання, масштабна акція всієї країни, що проводиться при ефективному співробітництві всього суспільства і держави. Тільки у такому випадку можна досягти нової якості освіти, що відповідає сучасним запитам кожного громадянина, суспільства і держави.

Відомий британський професор, фахівець із соціології освіти, Бейзил Берштайн, колись висловився в контексті освітніх реформ у Сполученому Королівстві, що відбулися у 70-80-х роках ХХ ст.: *«Школи не зможуть компенсувати суспільства»*. Ці слова, на нашу думку,

можна віднести до всієї освіти України та процесу її модернізації і європеїзації. Сфера освіти в Україні зробила значний внесок у наближенні України до Європейського Союзу, але існують обмеження, пов'язані з економічними труднощами й тим, що продовжують існувати соціальні системи, які підтримували інший економічний лад та соціальні порядки.

Досягнення нової якості освіти залежить від ефективної економіки освіти, ефективних нормативно-правових та організаційно-фінансових механізмів залучення та використання ресурсів, реального соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників, їх підтримки з боку держави; реорганізації системи управління освітою відповідно до завдань освітніх реформ (Катеринчук О. В.). Досягнення ефективності сучасної сфери освіти, її відірваності від потреб країни залежить від усвідомлення на державному рівні, що освіта набуває таких доленосних якостей для суспільства, що потребує досліджень власного розвитку з позицій сучасної методології міждисциплінарності.

Література

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко,
2. В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ.системи, 2010. – 342 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – № 44 – 46. – 62 с.
4. Катеринчук О. В. Модернізація системи освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/katerinchuk-ov-modernizatsiya-sistemi-osviti/>
5. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
6. Левовицький Тадеуш. Професійна підготовка і праця вчителів: наукове видання / Тадеуш Левовицький; переклад з польськ. А. Івашко. – Київ – Маріуполь: Видавництво «Рената», 2011. – 119 с.
7. Огнев'юк В. О. Філософія освіти в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. О. Огнев'юк // Шлях освіти. – 2009. – № 4. – С. 2 – 6.
8. Огнев'юк В. О., Сисоева С. О. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження

сфери освіти / В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва // Рідна школа. – 2012. – № 4 – 5. – С. 44.

9. Рівний доступ до якісної освіти (звіт за перший етап). «Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irf.ua/files/ukr/programs_edu_ep_329_ua_eaqefv.doc

10. Сисоєва С. О. Суспільство і особистість: гармонізація розвитку /

С. О. Сисоєва // Рідна школа, – 2012. – № 12 (996). – 80 с. – С. 8 – 12.

11. Tadeusz Lewowicki. Problemy kształcenia i pracy nauczycieli Instytut Technologii Eksploatacji. – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa. – Radom, 2007. – 148 s.

Світлана Сисоєва

ОСВІТНІ РЕФОРМИ: ОСВІТОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті здійснено освітологічний аналіз реформування й модернізації вищої освіти в Україні; розкрито освітологічний зміст понять «реформування освіти» й «модернізація освіти»; обґрунтовано загальні причини реформування й модернізації сфери освіти; розкрито взаємозв'язок освітніх реформ і реформування дотичних до освіти сфер життєдіяльності суспільства; проаналізовано висновки європейських експертів щодо чинників, що гальмують розвиток української вищої освіти; обґрунтовано необхідність розвитку досліджень самої сфери освіти з позиції сучасної методології міждисциплінарності.

Ключові слова: освітні реформи, модернізація освіти, сфера освіти, методологія міждисциплінарності.

Swietlana Sysojewa

KONTEKST OŚWAITOLOGICZNY REFORM EDUKACYJNYCH

W artykule dokonano analizy oświatologicznej reformowania i modernizacji szkolnictwa wyższego edukacji na Ukrainie; ukazano treści ośwaitologiczne pojęć „reformowanie edukacji” oraz „modernizacja edukacji” uzasadniono ogólne przyczyny reformowania i modernizacji w zakresie edukacji; uzasadniono relacje wzajemne reform edukacyjnych oraz reformowania stycznych do edukacji obszarów życia społeczeństwa; przeanalizowano wnioski europejskich ekspertów w sprawie czynników, które hamują rozwój ukraińskiego szkolnictwa wyższego; uzasadniono konieczność rozwoju badań samego zakresu edukacji z punktu widzenia współczesnej metodologii międzydyscyplinarności.

Słowa kluczowe: reformy edukacji, modernizacja edukacji, zakres edukacji, metodologia międzydyscyplinarności.

Svitlana Sysoieva

THE EDUCATIONAL REFORMS: OSVITOLOGICAL CONTEXT

The osvitological analysis of the reform and modernization of the higher education in Ukraine is made in the article; osvitological context of the notions “reform of education” and “modernization of education” is disclosed; the general principles of the reform and modernization of educational sphere are grounded; the interrelations of the education reforms and reforms of such spheres of the social activities that are closely associated with education are revealed; the conclusions of the European experts about factors that hamper the development of the Ukrainian higher education are analyzed; the necessity of the development of the educational sphere from the position of the modern methodology of the multidisciplinary is grounded.

Key words: educational reforms, modernization of education, the sphere of education, methodology of the multidisciplinary.